

АГРАРНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ



2009

Т.2, №3-4



АГРАРНА ЕКОНОМІКА

науковий журнал Львівського
національного аграрного університету
2009, Т. 2, № 3-4

Головний редактор журналу:

Березівський П. – д. е. н., професор, Львівський
національний аграрний університет (ЛНАУ)

Редакційна рада:

Малік М. – академік УААН, д. е. н., професор,
ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН

Черевко Г. – д. е. н., професор, ЛНАУ,
заступник головного редактора журналу

Липчук В. – д. е. н., професор, ЛНАУ

Губені Ю. – д. е. н., професор, ЛНАУ,
заступник головного редактора журналу

Костирко І. – д. е. н., професор, ЛНАУ

Редакційна колегія:

Апопій В. – д. е. н., професор, Львівська
комерційна академія

Біттер О. – д. е. н., професор, ЛНАУ

Баланюк І. – д. е. н., професор, Прикарпатський
УН ім. В. Стефаника

Гринів Л. – д. е. н., професор, ЛНУ ім. І. Франка

Дем'яненко С. – д. е. н., професор, КНЕУ

Поплавський В. – д. е. н., професор, ЛНАУ

Онисько С. – к. е. н., професор, ЛНАУ

Ступень М. – д. е. н., професор, ЛНАУ

Черевко І. – к. е. н., ЛНАУ, відповідальний
секретар журналу

У НОМЕРІ:

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ

<i>П. Хомин</i> Земельні відносини в контексті загальноєкономічних ринкових трансформацій	2
<i>Ю. Губені</i> Соціально-економічні аргументи розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення на основі орендних відносин.....	7
<i>В. Юрчишин</i> Сучасні аграрні відносини в Україні: галицький слід.....	12

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ І ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ

<i>Г. Черевко, П. Буряк, Т. Гачек</i> Земельні відносини в умовах ринку.....	20
<i>Р. Возняк, А. Іванов</i> Особливості закріплення права на землю державними актами	24
<i>П. Музика</i> Моніторинг трансформації земельних відносин і організація землекористування на регіональному рівні.....	27
<i>П. Пархомець</i> Підвищення ефективності використання земельних угідь в умовах ринкового середовища.....	35
<i>В. Поплавський</i> Трансформаційні аспекти земельних відносин.....	37

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

<i>В. Поплавський, М. Пташник</i> Регіональні аспекти розвитку плодючого підкомплексу.....	42
<i>Г. Черевко, І. Корчинський, І. Рудинська</i> Напрями й умови реалізації концепції зрівноваженого розвитку сільських регіонів.....	47
<i>П. Березівський, А. Желєзняк</i> Основні засади сталого розвитку сільських територій.....	55
<i>І. Хомин</i> Фінансова криза як наслідок деформації розвитку агропромислового комплексу регіонів.....	58

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

<i>І. Колодійчук</i> Сільськогосподарські угіддя Карпатського регіону: проблеми використання, охорони і відтворення.....	63
<i>М. Ступень, Р. Таратула</i> Стратегічні напрями використання та охорони природних ресурсів.....	67

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>В. Klepacki, B. Marciniak</i> Dobór i adaptacja personelu w przedsiębiorstwach o zróżnicowanej wielkości i kierunku działania	72
<i>В. Szurgot</i> Gospodarka krajowa a etyka chrześcijańska.....	81
<i>Н. Василенка, З. Березівський</i> Дорадництво як інноваційна складова інституційного забезпечення ринкової системи господарювання в аграрній сфері	86
<i>О. Бурбело</i> Консалтингові послуги з розвитку репутації підприємств АПК.....	90

МЕТОДИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>І. Костирко</i> Енергія, праця та економічна маса у світлі теорії фізичної економії..	94
<i>Л. Погребняк</i> Маркетингові дослідження як основа вибору виробничої орієнтації...	98
<i>В. Липчук, О. Кордоба</i> SWOT-аналіз фермерських господарств.....	102
<i>Т. Яворська</i> Особливості визначення критеріїв малого бізнесу у сільському господарстві.....	107

АКАДЕМІЧНЕ ЖИТТЯ

<i>С. Онисько, О. Шолудько, Г. Східницька</i> Кафедра фінансів і кредиту ЛНАУ святкує свій перший ювілей – 10-річчя з дня створення.....	113
--	-----

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Агропромисловий комплекс України : стан, тенденції та перспективи розвитку : інформ.-аналіт. зб. / за ред. П. Т. Саблука. – Вип. 6. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
2. Кропивко М. М. Розвиток матеріально-технічної бази селянських (фермерських) господарств / М. М. Кропивко // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 65-69.
3. Рекомендації по організації селянських (фермерських) господарств в Україні. Ч. 1. – К. : ІАЕ УААН, 1993. – 128 с.
4. Реформування та розвиток агропромислового виробництва (посібник у питаннях та відповідях) / за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 1999. – 532 с.
5. Липчук В. В. Селянські (фермерські) господарства : оцінка і проблеми становлення та розвитку / В. В. Липчук. – Львів : Вільна Україна, 1997. – 168 с.
6. Регіональні особливості становлення і розвитку фермерства / С. М. Онисько, В. В. Липчук, П. С. Березівський, І. В. Вороний. – Львів : Укр. технології, 2001. – 172 с.



УДК 631.115

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ МАЛОГО БІЗНЕСУ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Т. Яворська, к. е. н., доцент, докторант
ННЦ "Інститут аграрної економіки"

Яворська Т. Особливості визначення критеріїв малого бізнесу у сільському господарстві

Узагальнено підходи до визначення критеріїв малого бізнесу в розвинутих країнах та в Україні. Розглянуто основні категорії підприємств малого бізнесу в сільському господарстві. Обґрунтовано критерії, за якими їх доцільно класифікувати за організаційно-правовими формами господарювання.

Ключові слова: малі підприємства, сільське господарство, фермерські господарства, власність.

Yavorska T. Definition features of a small business criteria in agriculture

Approaches to definition of a small business criteria in agriculture in the developed countries and Ukraine are generalized. The basic categories of the enterprises of a small business in agriculture are considered. Criteria on which they can be classified under organization-legal forms of managing are reasonable.

Key words: small enterprises, agriculture, farmer economies, property.

Яворская Т. Особенности определения критериев малого предпринимательства в сельском хозяйстве

Обобщены подходы к определению критериев малого бизнеса в развитых странах и в Украине. Рассмотрены основные категории предприятий малого бизнеса в сельском хозяйстве. Обоснованы критерии для классификации их по организационно-правовым формам хозяйствования.

Ключевые слова: малое предпринимательство, сельское хозяйство, фермерские хозяйства, собственность.

Постановка проблеми. На думку провідних економістів світу, малі форми господарювання відіграють важливу роль у тих країнах, де відбувається економічний спад. Отже, для відродження вітчизняного сільського господарства необхідні прискорені

розвиток малого бізнесу та законодавча класифікація його форм господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність і особливості малого бізнесу в сільському господарстві досліджували такі науковці, як З. Варналій, В. Горьовий,

Ю. Губені, В. Збарський, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Романова, П. Саблук та інші. Водночас багато аспектів розвитку малого бізнесу, зокрема чітко визначення його критеріїв у сільському господарстві, залишаються дискусійними і вимагають проведення подальших досліджень.

Постановка завдання. В Україні існують досить великі за розмірами сільськогосподарських угідь фермерські господарства і відносно невеликі сільськогосподарські підприємства. Тому досить важливо провести паралель, яка б чітко відділяла малий бізнес у сільському господарстві від інших видів бізнесу. Метою роботи є вдосконалення критеріїв віднесення підприємств у сільському господарстві до категорії малих.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці та економіці немає уніфікованого визначення малого бізнесу. Використовуються понад 50 різних статистичних показників, що характеризують малі підприємства. Переважають кількісні критерії: кількість працюючих, річний обсяг господарського обороту тощо. Широко використовуються якісні критерії, такі як маса прибутку, прямий особистий контакт керівництва з виробничим персоналом, клієнтурою, постачальниками, самостійність, жорстка залежність від ближніх ринків і джерел сировини та ін.

У Великобританії, наприклад, до малих належать підприємства і фірми з кількістю зайнятих до 200 осіб у промисловості і до 25 у будівництві. У Франції до малих зараховують підприємства й фірми з кількістю зайнятих від 10 до 50 осіб, до ремісничих – з кількістю працюючих до 10 чоловік. У Болгарії до малих належать підприємства з кількістю зайнятих до 50 осіб. У Японії до середніх і дрібних підприємств у видобувній і оброблювальній промисловості, на транспорті і в будівництві відносять підприємства із статутним капіталом до 0,1 млрд єн (близько 700 тис. дол.) і кількістю працюючих до 300 осіб. В оптовій торгівлі відповідно до 30 млн єн і до 100 працюючих. У роздрібній торгівлі і сфері послуг – 10 млн єн і 50 працюючих. У ФРН до дрібного і середнього підприємництва належать фірми з кількістю зайнятих менше ніж 300 осіб і з річним оборотом до 100 млн євро [1].

У разі законодавчого визначення суб'єктів малого і середнього бізнесу в більшості країн

найчастіше за максимальний рівень кількості зайнятих приймають 50 осіб для суб'єктів малого бізнесу та 200-250 осіб – для суб'єктів середнього бізнесу. Серед малих підприємств поширеним є виокремлення мікропідприємств – до них, як правило, належать малі підприємства з кількістю зайнятих до 10 осіб.

У науковій літературі нерідко стверджується, що в економіці діє закон переваг великого виробництва. Проте у сільському господарстві прояв цього закону не набуває абсолютного характеру. Це пов'язано з характерною для галузі складністю виробництва і великою залежністю її від об'єктивних природних, економічних, технічних, історичних та інших чинників виробництва. Переваги великого виробництва в сільському господарстві завжди мають певну межу, за якою вони “затухають”, спадають, або навіть не проявляються зовсім.

Основним обмеженням переваг великого виробництва над дрібним у сфері сільського господарства є:

1. З підвищенням концентрації виробництва зростають витрати на внутрішньогосподарські перевезення і переїзди.

2. Ускладнюється процес управління виробництвом, послаблюється контроль за виробничим процесом, тобто знижується ефективність менеджменту.

3. Велике виробництво у сільському господарстві вимагає значних земельних площ, а відповідно й значних коштів.

4. Існування в Україні юридичних обмежень щодо концентрації землеволодіння в одних руках (граничний розмір землеволодіння до 2010 року становить 100 га сільськогосподарських угідь).

5. У сільському господарстві є чимало видів виробництва, які можуть бути рентабельними в межах “малого” і навіть “дрібного” бізнесу (виноградарство, садівництво, бджільництво) [2].

Аналіз фактичного стану малого бізнесу в Україні свідчить, що процес виробництва у сфері підприємницької діяльності має стихійний характер. Підприємці спрямовують зусилля туди, де легко можна отримати доходи протягом коротшого періоду – у невиробничу сферу, у сферу послуг, торгівлю. Сільське господарство ніколи не належало до привабливої для інвестицій сфери. Розподіл малого бізнесу за сферами діяльності визна-

часться такими основними чинниками: специфікою конкурентного середовища на різних галузевих ринках; бар'єрами для входу на ринок; особливостями ліцензування діяльності; попитом на відповідну продукцію та послуги; рентабельністю; характером роздержавлення власності [3].

З наведених причин частка підприємств малого бізнесу в сільському господарстві в загальній їх кількості у країні є відносно невисокою, а за останні роки спостерігається тенденція до її скорочення. Так, у 2007 році частка сільського господарства, мисливства та лісового господарства становила 4,8% порівняно із 2,1% у 1998 році та із 5,1% у 2006 році. Треба зазначити, що ця цифра є досить заниженою, тому що кількість малих підприємств дається тільки за сільськогосподарськими підприємствами з кількістю працюючих до 50 осіб (у 2007 році це 15584 одиниці).

У статистичному збірнику "Діяльність малих підприємств" у такому виді економічної діяльності, як "сільське господарство, мисливство, лісове господарство" не враховуються фермерські господарства та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності [4].

У Законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності" від 18.09.2008р. №523-VI наведено визначення суб'єкта малого підприємництва, якими вважаються фізичні особи, зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середньооблікова чисельність за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн гривень. Дія цього закону поширюється і на суб'єктів малого підприємництва у сільському господарстві [5].

У такому разі в сільському господарстві до малого бізнесу можна зарахувати майже всі фермерські господарства, особисті селянські господарства та більшість сільськогосподарських підприємств. Розглянемо, з погляду законодавства України, визначення кожної категорії наведених організаційних структур.

Згідно з відповідним Законом України, особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, зокрема й у сфері сільського зеленого туризму [6].

Фермерське господарство, відповідно до Закону України "Про фермерське господарство", є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою одержання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства [7].

Підприємство – самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має право юридичної особи, самостійний баланс, розрахункові та інші рахунки в установах банків, печатки зі своїм найменуванням, здійснює виробничу, науково-дослідницьку, комерційну та іншу діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу) [8]. Під це визначення підлягає і сільськогосподарське підприємство.

Із наведених визначень видно, що основні категорії бізнесових структур у сільському господарстві представляють фермерські господарства і сільськогосподарські підприємства.

Треба сказати, що на практиці суттєвої різниці (крім законодавчих аспектів) між фермерським господарством і сільськогосподарським підприємством ми не бачимо. Наприклад, в Англії та США фермою називають сільськогосподарське підприємство, яке перебуває у власності сім'ї. Вважаємо, що найбільш вдало малий бізнес у сільському господарстві представляють фермерські господарства.

Для прикладу проаналізуємо кількісні та якісні параметри діяльності фермерських господарств Запорізької області (див. табл.).

Таблиця

Кількісні та якісні критерії діяльності фермерських господарств Запорізької області
залежно від розмірів сільськогосподарських угідь у 2008 році

Група за площею с.-г. угідь	Кількість досліджу- ваних господарств	Припадає с.-г. угідь на одне господарство, га	Кількість працівників на 10 господарств, осіб	Виручка від реалізації на одне господарство, тис. грн	Припадає чистого прибутку (збитку) на одне господарство, тис. грн
До 3 га	17	2,06	13	7,91	-1,23
Від 3,1 до 5	17	4,16	12	4,89	0,52
Від 5,1 до 10	163	7,77	12	8,30	0,15
Від 10,1 до 20	192	16,05	14	11,68	2,14
Від 20,1 до 50	851	39,00	16	26,57	5,70
Від 50,1 до 100	270	72,29	20	55,55	13,70
Від 100,1 до 500	373	228,55	35	213,80	66,36
Понад 500	98	833,58	102	1035,8	339,74
Всього досліджуваних господарств (у середньому)	1981	113,12	23	112,41	33,84

Усі з наведених у таблиці груп фермерських господарств можна зарахувати до підприємств малого бізнесу. Виняток становлять досліджувані фермерські господарства з площею 500 га і більше, серед яких в області тільки у декількох працює більше ніж 50 працівників. У середньому на одне господарство цієї групи припадає 10 працівників і 1035,8 тис. грн виручки від реалізації. Прибутковість виробництва в цій групі є найвищою і обсяг чистого прибутку складає 1035,8 тис. грн, середній розмір сільськогосподарських угідь – 834 га.

Тому можна зробити припущення, що підприємства з розміром сільськогосподарських угідь 500 га і більше недоцільно зараховувати до підприємств малого бізнесу у сільському господарстві.

В аграрних формуваннях України, на думку С. В. Волинського [9], малі організаційні структури можна згрупувати таким чином:

I – особисті господарства населення та фермерські господарства – суб'єкти дрібного підприємництва, які функціонують на власних земельних і майнових засобах та земельних паях, особистій праці підприємця і його сім'ї на засадах індивідуальної діяльності;

II – фермерські господарства, які функціонують на власних і орендованих засобах виробництва та землі з правом наймання робочої сили.

Така організаційно-правова форма господарювання, як і наступні, за кількістю працюючих належить до малих підприємств;

III – приватні підприємства у формі малих підприємств, кооперативів, товариств, які створюються на основі власного майна та землі як окремих підприємств, так і компаньйонів-співучасників, функціонують на праці засновників чи найманій праці;

IV – приватно-орендні підприємства, що функціонують на власних і орендованих засобах. Орендовані землі та майно – це власні паї працівників реформованих КСП;

V – підприємства з надання технологічних, технічних, транспортних, зооветеринарних консультацій та інших послуг [6].

Наведену класифікацію можна застосувати і до функціонування малого бізнесу в сільському господарстві. На нашу думку, їх можна скомпонувати таким чином:

I – особисті господарства населення та фермерські господарства – суб'єкти дрібного підприємництва, які функціонують на власних земельних і майнових засобах, особистій праці підприємця і його сім'ї на засадах індивідуальної діяльності;

II – фермерські господарства, які функціонують на власних і орендованих засобах виробництва та землі з правом наймання робочої сили;

III – фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, які функціонують як на основі власного майна та землі, так із використанням орендованих засобів. Використовується праця засновників та наймана праця.

Для окремих розвинених країн (США, Японія) характерною є галузева диференціація показників, відповідно до яких визначаються суб'єкти малого та середнього бізнесу. Наприклад, у сільському господарстві

США американські економісти поділяють ферми на категорії, використовуючи критерій за сумою реалізованої ними продукції (обсяг продажу, тис. дол.):

I (до 10 тис. дол.) – за умови проживання фермера в сільській місцевості;

II (від 10 до 40) – дрібні селянські ферми;

III (від 40 до 250) – сімейна ферма;

IV (від 250 до 500) – велика сімейна ферма;

V (понад 500) – суперферма [10].

На наш погляд, такий підхід є економічно виправданим, оскільки обсяги виробництва та потреби в ресурсах у різних галузях суттєво відрізняються. Враховуючи специфіку України як держави з великими площами земельних угідь, недостатньо високою їх продуктивністю та різноманітністю форм господарювання в сільському господарстві, доцільно законодавчо закріпити такий критерій віднесення до малого бізнесу, як площа сільськогосподарських угідь. Рекомендується, користуючись цим критерієм, диференціювати малий бізнес у сільському господарстві таким чином:

I (до 20 га) – особисті селянські господарства та дрібні фермерські господарства;

II (від 20 до 100) – сімейні фермерські господарства;

III (від 100 до 500) – фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм господарювання.

Висновки. Використовуючи в комплексі наведену диференціацію малого бізнесу в сільському господарстві, можна рекомендувати його наступну структуру за організаційно-правовими формами функціонування (див. рис.).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Варналії З. С. *Мале підприємництво : основи теорії і практики* / З. С. Варналії – [3-тє вид., стер.] – К. : Знання КОО, 2005. – 302 с.
2. *Економіка сільського господарства* / [П. П. Руснак, В. В. Жебка, М. М. Рудий, А. А. Чалий] ; за ред. П. П. Руснак. – К. : Урожай, 1998. – 320 с.
3. Горьовий В. П. *Фермерство України: теорія, методологія, практика : монографія* / В. П. Горьовий. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 540 с.
4. *Діяльність малих підприємств, 2007 : стат. зб.* / за ред. І. М. Жук. – К. : Деркомстат України, 2008. – 206 с.
5. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності : Закон України* // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 6.
6. *Про особисте селянське господарство: Закон України* // Урядовий кур'єр. – 2003. – 11 червня.
7. *Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про селянське (фермерське) господарство"* : Закон України // Голос України. – 1992. – 14 січня.

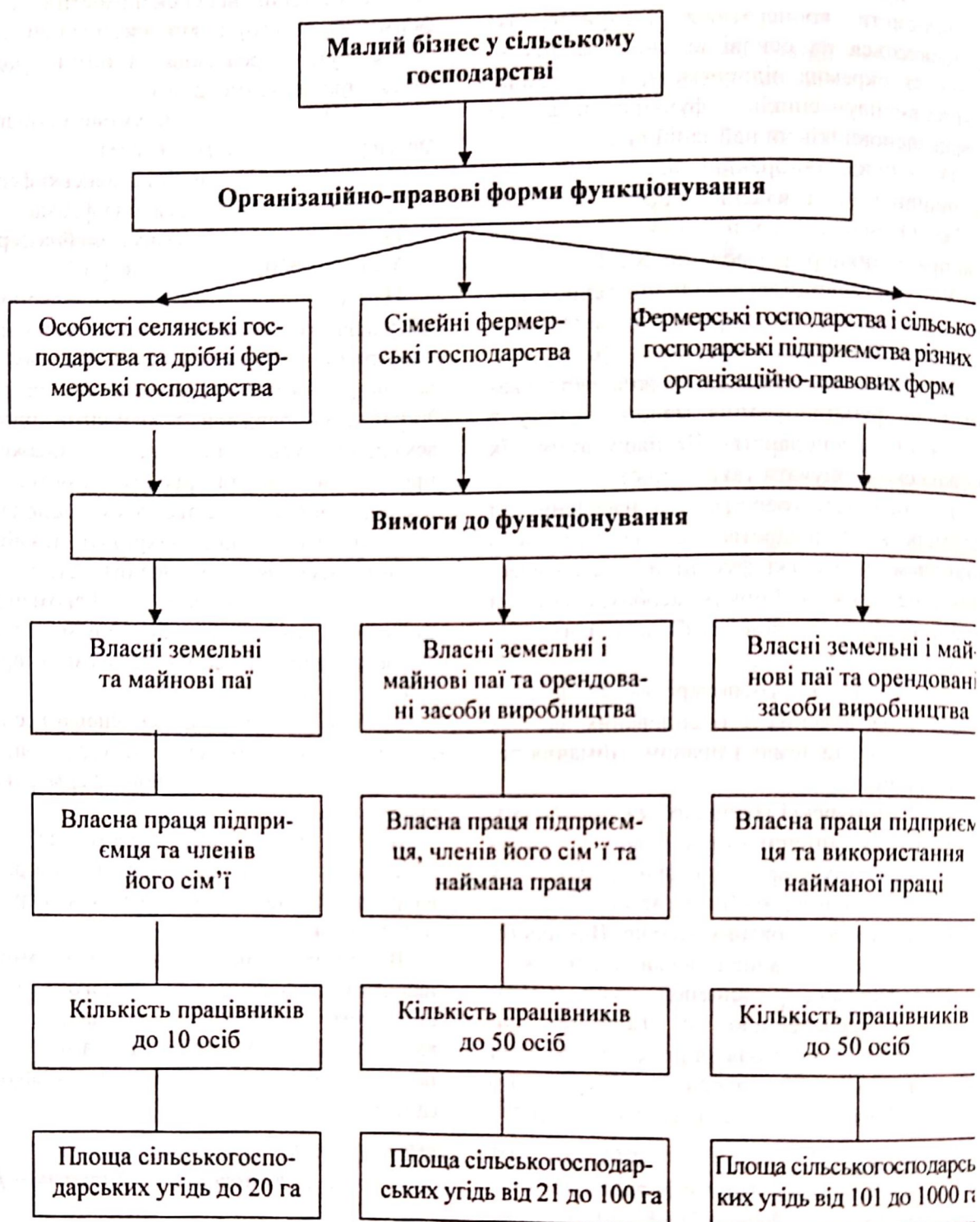


Рис. Структура малого бізнесу в сільському господарстві

8. Про підприємства в Україні : Закон України // *Голос України*. – 1991. – 6 травня.
9. Долинський С. В. Малі організаційні структури аграрних формувань та ефективність діяльності / С. В. Долинський // *Економіка АПК*. – 2003. – № 8. – С. 38-43.
10. Підприємницька діяльність та агробізнес : [підручник] / [за ред. М. М. Ільчука, Т. Д. Іщєко]. – К. : Вища освіта, 2006. – 543 с.



Редактор Д. Дончак
Коректор Д. Митякинська
Комп'ютерна верстка Г. Походенко

Видавець:
Львівський національний аграрний університет
вул. Володимира Великого, 1, м. Дубляни
Жовківського р-ну Львівської обл., 80381

Підписано до друку 20.11.2009. Формат 84x108/16.
Папір офс. Гарнітура "Таймс". Друк офс.
Друк. арк. 7,25. Наклад 500. Зам. 848.

Віддруковано ПП "Арал"
вул. О. Степанівни, 49, м. Львів

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності
№ 13135 від 09.02.1998 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію
ЛВ № 795/48 від 22.01.2007 р.**

**Адреса редакції:
ЛНАУ, вул. Володимира Великого, 1,
м. Дубляни Жовківського р-ну Львівської обл., 80381
Телефон: (032) 22-42-936**

**Друкується за ухвалою вченої ради ЛНАУ
(протокол № 2 від 29.10.2009 р.)**